

Bethel

Een thuis voor elk talent!

Meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling

Basisonderwijs

School : Bethelschool

Plaats : Waddinxveen

Bethel

Een thuis voor elk talent!

Schooljaar : 2018 -2019

Colofon

Uitgever: JSO expertisecentrum voor jeugd, samenleving en opvoeding
Tekst: Connie Remmerswaal, Nathalie Sie, JSO
Eindredactie: Nathalie Sie
Datum uitgave: september 2010
Bezoekadres: JSO expertisecentrum voor jeugd, samenleving en opvoeding
Nieuwe Gouwe Westzijde 1, 2802 AN Gouda
Postbus 540, 2800 AM Gouda
T 0182 547888
F 0182 547889
E info@jso.nl
www.jso.nl

Deze meldcode voor het basisonderwijs is gebaseerd op de basismeldcode huiselijk geweld en kindermishandeling, ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, januari 2010 en ontwikkeld in samenwerking met Veilig Thuis, Bureau Jeugdzorg Zuid-Holland en GGD Hollands Midden.

Copyright © 2010 JSO expertisecentrum voor jeugd, samenleving en opvoeding
Deze informatie mag met bronvermelding worden gebruikt.

Inhoudsopgave

Stappenplan voor het handelen bij signalen van huiselijk geweld en kindermishandeling	3
Route bij signalen van huiselijk geweld en kindermishandeling	5
I Stappenplan bij signalen van huiselijk geweld en kindermishandeling	6
Stap 1: In kaart brengen van signalen	6
Stap 2: Collegiale consultatie en zo nodig raadplegen van Veilig Thuis	8
Stap 3: Gesprek met de ouder	9
Stap 4: Weeg de aard en de ernst van het huiselijk geweld of de kindermishandeling	10
Stap 5: Beslissen: melden of hulp bieden/organiseren.....	11
Stap 5a: Melden en bespreken met de ouder.....	11
Stap 5b: Hulp organiseren en effecten volgen.....	11
II Verantwoordelijkheden van de Bethelschool in het scheppen van randvoorwaarden voor een veilig werk- en meldklimaat	13
III Sociale kaart van de Bethelschool.....	15
IV Signalenlijst kindermishandeling 4 – 12 jaar.....	17
V Afwegingskader Meldcode Onderwijs.....	22
VI Begrippen en definities Meldcode	24
VII Adressen & Websites.....	27

Stappenplan voor het handelen bij signalen van huiselijk geweld en kindermishandeling

Het bevoegd gezag van de

Bethelschool

Overwegende:

- dat de Bethelschool verantwoordelijk is voor een goede kwaliteit van dienstverlening aan zijn leerlingen en dat deze verantwoordelijkheid zeker ook aan de orde is in geval van dienstverlening aan leerlingen die (vermoedelijk) te maken hebben met huiselijk geweld of kindermishandeling;
- dat van de medewerkers die werkzaam zijn bij de Bethelschool op basis van deze verantwoordelijkheid wordt verwacht dat zij in alle contacten met leerlingen en ouders/verzorgers attent zijn op signalen die kunnen duiden op huiselijk geweld of kindermishandeling en dat zij effectief reageren op deze signalen;
- dat de Bethelschool een meldcode wenst vast te stellen zodat de medewerkers die binnen de Bethelschool werkzaam zijn, weten welke stappen van hen worden verwacht bij signalen van huiselijk geweld of kindermishandeling;
- dat de Bethelschool in deze code ook vastlegt op welke wijze zij de medewerkers bij deze stappen ondersteunt;
- dat onder *huiselijk geweld* wordt verstaan: (dreigen met) geweld, op enigerlei locatie, door iemand uit de huiselijke kring, waarbij onder geweld wordt verstaan: de fysieke, seksuele of psychische aantasting van de persoonlijke integriteit van het slachtoffer, daaronder ook begrepen ouderenmishandeling, eerge relateerd geweld en vrouwelijke genitale verminking (meisjesbesnijdenis). Tot de huiselijke kring van het slachtoffer behoren: (ex)partners, gezinsleden, familieleden en huisgenoten;
- dat onder *kindermishandeling* wordt verstaan: iedere vorm van een voor een minderjarige bedreigende of gewelddadige interactie van fysieke, psychische of seksuele aard, die de ouders of andere personen ten opzichte van wie de minderjarige in een relatie van afhankelijkheid of van onvrijheid staat, actief of passief opdringen, waardoor ernstige schade wordt berokkend, of dreigt te worden berokkend aan de minderjarige in de vorm van fysiek of psychisch letsel, daaronder ook begrepen eerge relateerd geweld en vrouwelijke genitale verminking;
- dat onder *medewerker* in deze code wordt verstaan: de medewerker die voor de Bethelschool werkzaam is en die in dit verband aan leerlingen van de basisschool zorg, begeleiding, of een andere wijze van ondersteuning biedt;
- dat onder *leerling* in deze code wordt verstaan: de leerling aan wie de medewerker zijn professionele diensten verleent.

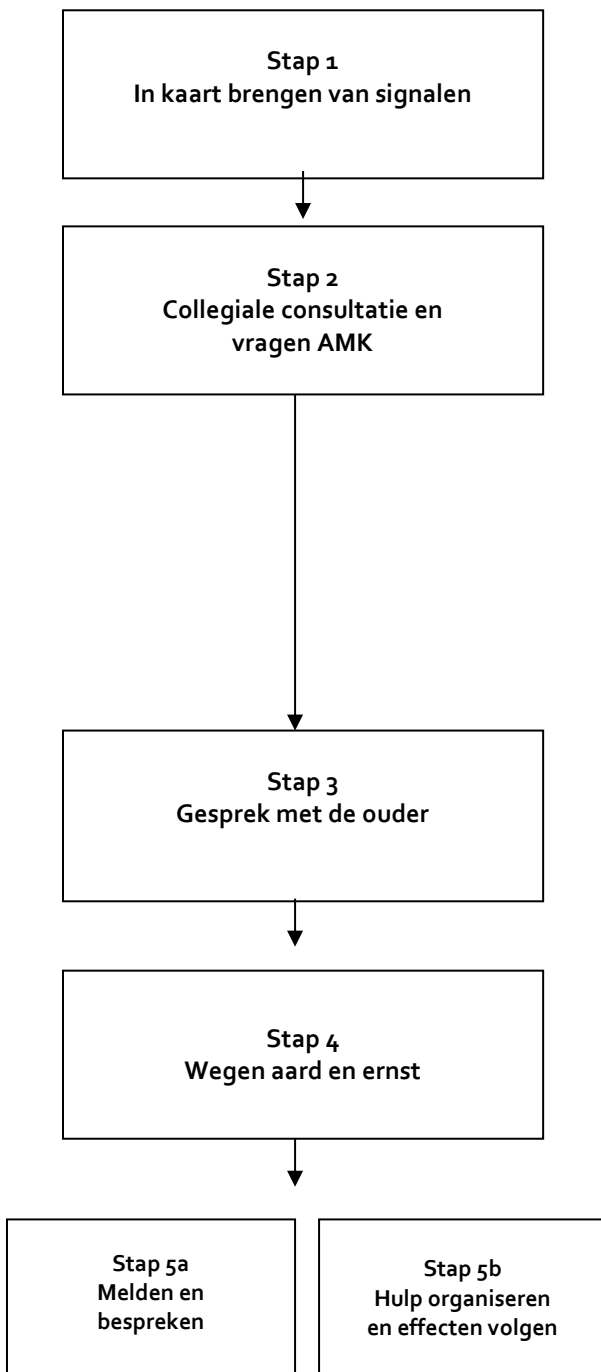

In aanmerking nemende:

- de Wet maatschappelijke ondersteuning;
- de Wet op de jeugdzorg;
- de Wet bescherming persoonsgegevens;
- de Wet op het primair onderwijs;
- het privacyreglement van de Bethelschool

Stelt de volgende Meldcode Huiselijk Geweld en Kindermishandeling vast.

Route bij signalen van huiselijk geweld en kindermishandeling

Stap 1: In kaart brengen van signalen

- Observeer (noteer feiten)
- Onderzoek naar onderbouwing
- Gesprek met ouders: delen van de zorg

Stap 2: Collegiale consultatie en raadplegen Veilig Thuis

- Consulteer interne en externe collega's:
 - Schoolgeschiedenis
 - Vertrouwenspersoon
 - Schoolondersteuningsteam (SOT)
- Bilateraal overleg met jeugdarts, sociaal verpleegkundige, intern begeleider of andere betrokkenen (bv. leerplichtambtenaar)
- Consulteer Veilig Thuis of zedenpolitie
- Uitkomsten consultaties bespreken met ouders
- Overweeg registratie in de Verwijsindex Risicjongeren

Stap 3: Gesprek met de ouder

- Gesprek met de ouder: delen van de zorg (feiten en waarnemingen)

Stap 4: Weeg de aard en de ernst van het huiselijk geweld of de kindermishandeling

- Weeg risico, aard en ernst van de kindermishandeling of huiselijk geweld
- Maak gebruik van het afwegingskader
- Vraag Veilig Thuis hierover een oordeel te geven.

Stap 5a: Melden en bespreken met de ouder

- Bespreek met de ouder uw voorgenomen melding
- Meld bij Veilig Thuis

Stap 5b: Hulp organiseren en effecten volgen

- Bespreek uw zorgen met de ouder
- Organiseer hulp door ouder en leerling door te verwijzen naar het Sociaal Team
- Monitor of ouder en leerling hulp krijgen
- Volg de leerling

I Stappenplan bij signalen van huiselijk geweld en kindermishandeling

Stap 1: In kaart brengen van signalen

Breng de signalen die een vermoeden van huiselijk geweld of kindermishandeling bevestigen of ontcrachten in kaart en leg deze vast.

Leg ook de contacten over de signalen vast, evenals de stappen die worden gezet en de besluiten die worden genomen.

Bij vroegsignalering worden signalen gezien die duiden op een zorgelijke of mogelijk bedreigde ontwikkeling. Zelden zullen deze signalen direct duidelijkheid geven over de oorzaak zoals huiselijk geweld of kindermishandeling. Het is daarom verstandig uit te gaan van de signalen die u als leerkracht of andere betrokkene bij de leerling of in de interactie tussen ouder en leerling waarneemt. In de signalenlijst uit de handleiding vindt u een overzicht van de signalen.

Maak bij het signaleren van huiselijk geweld of kindermishandeling gebruik van het vroegsignaleringsinstrument van uw school of van de signaleringslijst Huiselijk geweld en kindermishandeling uit de bijbehorende handleiding.

In deze fase observeert u de leerling in de klas en eventueel daarbuiten (bijvoorbeeld tijdens een huisbezoek) waardoor u de signalen in kaart kunt brengen.

Het is gebruikelijk om in gesprek te gaan met de ouder tijdens haal- en brengmomenten. Tijdens het uitwisselen over de activiteiten van de dag, de leerling en de feitelijkheden die u opvallen, krijgt u een beeld waardoor u ook met informatie van de ouder de situatie in kaart kunt brengen. Daarnaast observeert u de ouder en het kind tijdens overige contactmomenten. U verzamelt alle signalen waardoor u duidelijker krijgt of er zorgen zijn en welke zorgen dit zijn.

Alle gegevens die te maken hebben met het signaleren en handelen legt u schriftelijk vast. Gespreksverslagen kunt u door betrokkenen laten ondertekenen. Hierdoor kunt u later bij de inspectie van het onderwijs verantwoording afleggen indien dit wordt gevraagd. U kunt dit vastleggen in het leerlingendossier, welke in een gesloten kast (met slot) of digitaal (met wachtwoord) wordt bewaard. Dit vanwege de privacygevoelige gegevens die u verzamelt.

Leg in het leerlingdossier de volgende gegevens vast:

- Vermeld altijd datum, plaats, situatie en overige aanwezigen.
- Signalen die duidelijk maken welke zorgen u ziet, hoort of ruikt.
- Signalen die een vermoeden van huiselijk geweld of kindermishandeling bevestigen of ontcrachten.
- Contacten over deze signalen.
- Stappen die worden gezet.
- Besluiten die worden genomen.
- Vervolgaantekeningen over het verloop.

Beschrijf uw signalen zo feitelijk mogelijk:

- Worden ook hypothesen en veronderstellingen vastgelegd, vermeld dan uitdrukkelijk dat het gaat om een hypothese of veronderstelling. Maak een vervolgaantekening als een hypothese of veronderstelling later wordt bevestigd of ontcracht.

- Vermeld de bron als er informatie van derden wordt vastgelegd.
- Leg diagnoses alleen vast als ze zijn gesteld door een medewerker die hierin geschoold is (bijvoorbeeld een orthopedagoog).

Betreffen de signalen huiselijk geweld of kindermishandeling gepleegd door een medewerker, meld de signalen dan bij de leidinggevende of de directie, conform de *Wet Preventie en bestrijding van seksueel geweld en seksuele intimidatie in het onderwijs, artikel 4 Verplichting tot overleg en aangifte inzake zedenmisdrijven (meld- en aangifteplicht)*. In dat geval is dit stappenplan niet van toepassing.

Stap 2: Collegiale consultatie en zo nodig raadplegen van Veilig Thuis

Bespreek de signalen met een deskundige collega. Vraag zo nodig ook advies aan Veilig Thuis.

Consultatie is - afhankelijk van de interne afspraken van de organisatie - mogelijk met de volgende collega's: de intern begeleider, de directie, de aandachtsfunctionaris kindermishandeling, een collega uit dezelfde klas en/of de jeugdverpleegkundige of jeugdarts. Indien de organisatie deelneemt aan het zorgadviesteam is het ook mogelijk om de leerling hierin te bespreken. Tevens kan gebruik worden gemaakt van samenwerking met het Centrum voor Jeugd en Gezin. Welke mogelijkheden qua consultatie en opvoedondersteuning mogelijk is, is afhankelijk van de expertise en functies die het CJG in uw gemeente heeft. Voor het basisonderwijs is/wordt in de meeste gemeenten aansluiting op het CJG via het ZAT georganiseerd.

Om de leerling 'open' (niet anoniem) te bespreken in het SOT en met andere externe deskundigen is schriftelijke toestemming van de ouder vereist. Indien u in het contact transparant en integer bent, is de kans groot dat over deze zaken een open gesprek mogelijk is. In de meeste gevallen wordt toestemming door de ouder gegeven. Gespreksvaardigheid om in gesprek te gaan over zorgen en het vragen om toestemming van de ouder is een specifieke deskundigheid en kan door middel van scholing worden aangeleerd. Ook kunt u advies krijgen van Veilig Thuis of het SOT over het in gesprek gaan met de ouder.

Indien de ouder weigert, is dit een zorgelijk signaal en moet het worden meegenomen in de weging (stap 4). De leerling kan overigens anoniem worden besproken wanneer de ouder geen toestemming heeft gegeven, maar dit verdient niet de voorkeur vanwege de eventuele vervolgtacties.

Indien u ook maar enige twijfel heeft over de oorzaak van de situatie en/of eventuele mogelijke onveiligheid bij de leerling, moet u advies vragen bij Veilig Thuis. Veilig Thuis kan een eerste weging maken of het terecht is dat u zich zorgen maakt over deze situatie en of er mogelijk sprake kan zijn van kindermishandeling of huiselijk geweld. Zorgvuldig handelen vereist dat u nagaat of u advies moet vragen bij Veilig Thuis.

Voor het bespreken in het SOT wordt een intakegesprek met ouder en/of leerkracht door het maatschappelijk werk of een ander lid van het SOT gevoerd. Door de ouder continu te betrekken en in overleg te treden, is de kans groter dat de ouder gemotiveerd is om de situatie te verbeteren en/of hulp te aanvaarden.

Meer informatie over het SOT en Veilig Thuis vindt u in de bijbehorende handleiding.

Vanaf stap 2 is het raadzaam registratie in de Verwijsindex Risicjongeren te overwegen indien u op dit systeem bent aangesloten.

Noodsituaties

Bij signalen die wijzen op acuut en zodanig ernstig geweld dat de leerling of een gezinslid daartegen onmiddellijk moet worden beschermd, kunt u meteen advies vragen aan Veilig Thuis. Komt men daar, op basis van de signalen, tot het oordeel dat onmiddellijke actie is geboden, dan kunt u zo nodig in hetzelfde gesprek een melding doen zodat op korte termijn de noodzakelijke acties in gang kunnen worden gezet.

In noodsituaties kunt u overigens ook contact zoeken met de crisisdienst van het Bureau Jeugdzorg en/of de politie vragen om hulp te bieden.

Stap 3: Gesprek met de ouder

Bespreek de signalen met de ouder.

Hebt u ondersteuning nodig bij het voorbereiden of het voeren van het gesprek met de ouder, raadpleeg dan een deskundige collega en/of Veilig Thuis of het Steunpunt Huiselijk Geweld.

1. Leg de ouder het doel uit van het gesprek.
2. Beschrijf de feiten die u hebt vastgesteld en de waarnemingen die u hebt gedaan.
3. Nodig de ouder uit om een reactie hierop te geven.
4. Kom pas na deze reactie zo nodig en zo mogelijk met een interpretatie van hetgeen u hebt gezien, gehoord en waargenomen. In geval van een vermoeden van (voorgenomen) vrouwelijke genitale verminking (meisjesbesnijdenis) of eengerelateerd geweld neemt u met spoed contact op met Veilig Thuis.
5. Legt het gesprek vast en laat het indien mogelijk ondertekenen door alle betrokkenen.

In de meeste gevallen is het onduidelijk wat de oorzaken zijn van de signalen. Door ouders te informeren en uit te wisselen over de ontwikkeling van de leerling, kunnen zorgen verduidelijkt, ontkracht of bekrachtigd worden. Nodig de ouder expliciet uit tot het geven van zijn/haar mening en vraag door over leerling gerelateerde onderwerpen in de thuissituatie. Herkent de ouder de situatie? Hoe gedraagt de leerling zich thuis? Hoe reageert de ouder daarop? Hoe gaat het opvoeden thuis? Hoe reageert de leerling hierop? Hoe is de ontwikkeling van de leerling tot nu toe verlopen? Wat vindt de ouder daarvan? Hoe ervaart de ouder de opvoeding en zijn rol als ouder?

Breng de ouder na overleg met anderen op de hoogte. Informeer en wissel tijdens deze contacten continue uit over de ontwikkeling van de leerling en de zorgen die u hebt.

Indien een handelingsplan wordt ingezet voor de leerling, bespreek dit met de ouder. Bespreek ook tussentijds en na afloop de resultaten van het handelingsplan.

Indien de ouder de zorgen herkent kan een begin worden gemaakt met het onderzoeken van kansen en oplossingen. Daarnaast kunnen handelingsadviezen worden uitgewisseld voor in de klas en thuis.

Indien tijdens het gesprek met de ouder blijkt dat de zorgen een andere oorzaak heeft, kunt u dit traject afsluiten. U kunt de leerling en de ouder binnen de interne en externe zorgstructuur van de school verder begeleiden.

Het doen van een melding bij Veilig Thuis zonder dat de signalen zijn besproken met de ouder, is alleen mogelijk als:

- de veiligheid van de ouder, die van u zelf, of die van een ander in het geding is; of
- als u goede redenen hebt om te veronderstellen dat de ouder door dit gesprek het contact met u zal verbreken en de school zal verlaten.

Bij het vragen van advies aan Veilig Thuis geldt dit niet, advies vragen mag altijd anoniem.

Stap 4: Weeg de aard en de ernst van het huiselijk geweld of de kindermishandeling

Weeg op basis van de signalen, van het ingewonnen advies en van het gesprek met de ouder het risico op huiselijk geweld of kindermishandeling. Weeg eveneens de aard en de ernst van het huiselijk geweld of de kindermishandeling.

Maak bij het inschatten van het risico op huiselijk geweld of op kindermishandeling gebruik van het voor het onderwijs beschikbaar gestelde afwegingskader.

Neem contact op met Veilig Thuis of de jeugdgezondheidszorg bij het maken van deze weging.

Stap 5: Beslissen: melden of hulp bieden/organiseren

In stap 5 worden twee beslissingen in genoemde volgorde genomen:

- beslissen of een melding bij Veilig Thuis noodzakelijk is
- beslissen of het zelf bieden/organiseren van hulp mogelijk is

Stap 5a: Melden en bespreken met de ouder

Kunt u uw leerling *niet voldoende* tegen het risico op huiselijk geweld of kindermishandeling beschermen, of *twijfelt* u eraan of u hiertegen voldoende bescherming kunt bieden:

- *meld uw vermoeden bij Veilig Thuis;*
- *sluit bij uw melding zoveel mogelijk aan bij feiten en gebeurtenissen en geef duidelijk aan indien de informatie die u meldt (ook) van anderen afkomstig is;*
- *overleg bij uw melding met Veilig Thuis wat u na de melding, binnen de grenzen van uw gebruikelijke werkzaamheden, zelf nog kunt doen om uw leerling en zijn gezinsleden tegen het risico op huiselijk geweld of op mishandeling te beschermen.*

Bespreek uw melding vooraf met de ouder. U kunt de melding ook bespreken met de leerling wanneer deze 12 jaar of ouder is.

1. Leg uit waarom u van plan bent een melding te gaan doen en wat het doel daarvan is.
2. Vraag de leerling en/of ouder uitdrukkelijk om een reactie.
3. In geval van bezwaren van de leerling en/of ouder, overleg op welke wijze u tegemoet kunt komen aan deze bezwaren en leg dit in het document vast.
4. Is dat niet mogelijk, weeg de bezwaren dan af tegen de noodzaak om uw leerling of zijn gezinslid te beschermen tegen het geweld of de kindermishandeling. Betrek in uw afweging de aard en de ernst van het geweld en de noodzaak om de leerling of zijn gezinslid door het doen van een melding daartegen te beschermen.
5. Doe een melding indien naar uw oordeel de bescherming van de leerling of zijn gezinslid de doorslag moet geven.

Van contacten met de leerling en/of ouder over de melding kunt u afzien:

- als de veiligheid van de leerling, die van u zelf, of die van een ander in het geding is; of
- als u goede redenen hebt om te veronderstellen dat de leerling en/of de ouder daardoor het contact met u zal verbreken.

Indien na enige periode onvoldoende verbetering zichtbaar is, is het van belang opnieuw contact op te nemen met Veilig Thuis en eventueel opnieuw een melding te doen. Veilig Thuis adviseert, indien nodig, meerdere keren contact op te nemen indien u onvoldoende verbetering of verslechtering ziet.

Stap 5b: Hulp organiseren en effecten volgen

Meent u, op basis van uw afweging in stap 4, dat u de leerling en zijn gezin redelijkerwijs *voldoende tegen* het risico op huiselijk geweld of op kindermishandeling kunt beschermen:

- *organiseer dan de noodzakelijke hulp;*
- *volg de effecten van deze hulp; en*
- *doe alsnog een melding als er signalen zijn dat het huiselijk geweld of de kindermishandeling niet stopt, of opnieuw begint.*

Als de school gebruik heeft gemaakt van het SOT, kan het SOT verdere actie coördineren. Het SOT bespreekt de hulpvraag van school en ouders, beoordeelt de hulpvraag, stelt een aanpak vast, geeft handelingsadviezen voor de leerkracht en adviseert over verdere hulp.

De verantwoordelijke medewerker binnen de school bespreekt met de ouder de uitkomst van de bespreking in het SOT. Bespreek met de ouder de verder te nemen stappen voor geadviseerde hulpverlening voor de leerling en/of de ouder. Geef informatie en maak afspraken over de eventuele indicaties die nodig zijn voor verdere hulp. Verwijs de ouder door en vraag daarna of de ouder is aangekomen bij de hulp. Indien u voor één van voorgaande stappen ondersteuning nodig heeft, vraag deze aan bij het SOT.

Maak in de klas afspraken over begeleidings- en zorgbehoeften van de leerling. Stel een handelings- of begeleidingsplan op en voer dit uit. Deel de uitkomst van deze bespreking met de ouders.

Privacy

Op 25 mei 2018 is de nieuwe privacywetgeving van kracht geworden (AVG). De AVG is een algemeen kader dat niet inspeelt op specifieke situaties. Daarom geldt als algemene regel dat een specifieke wet prevaleert boven de algemene norm van de AVG. De wet Meldcode gaat dus voor op de AVG. Het recht om een dossier aan te maken en te melden bij Veilig Thuis is onverminderd van toepassing.

II Verantwoordelijkheden van de Bethelschool in het scheppen van randvoorwaarden voor een veilig werk- en meldklimaat

Om het voor medewerkers mogelijk te maken om in een veilig werkklimaat huiselijk geweld en kindermishandeling te signaleren en om de stappen van de meldcode te zetten, draagt de Bethelschool er zorg voor dat:

directie, bestuur en/of leidinggevenden:

- de meldcode opnemen in het zorgbeleid en/of veiligheidsbeleid van de organisatie;
- een aandachtsfunctionaris huiselijk geweld en kindermishandeling (mogelijk de intern begeleider) aanstellen;
- deskundigheidsbevordering opnemen in het scholingsplan;
- regelmatig trainingen en andere vormen van deskundigheidsbevordering aanbieden aan medewerkers, zodat medewerkers voldoende kennis en vaardigheden ontwikkelen en ook op peil houden voor het signaleren van huiselijk geweld en kindermishandeling en voor het zetten van de stappen van de code;
- de meldcode aansluiten op de werkprocessen binnen de organisatie;
- de meldcode aansluiten op de zorgstructuur van de organisatie;
- ervoor zorgen dat er voldoende deskundigen intern en extern beschikbaar zijn om de medewerkers te kunnen ondersteunen bij het signaleren en het zetten van de stappen van de meldcode;
- de werking van de meldcode regelmatig evalueren en zo nodig acties in gang zetten om de toepassing van de meldcode te optimaliseren;
- binnen de organisatie en in de kring van ouders bekendheid geven aan het doel en de inhoud van de meldcode;
- afspraken maken over de wijze waarop de Bethelschool zijn medewerkers zal ondersteunen als zij door ouders in of buiten rechte worden aangesproken op de wijze waarop zij de meldcode toepassen;
- afspraken maken over de wijze waarop de Bethelschool de verantwoordelijkheid opschaaft indien de signalering en verwijzing voor een leerling stagneert;
- eindverantwoordelijkheid dragen voor de uitvoering van de meldcode.

intern begeleider en/of direct leidinggevende:

- als aandachtsfunctionaris huiselijk geweld en kindermishandeling is aangesteld;
- als vraagbaak functioneert binnen de organisatie voor algemene informatie over (de meldcode) kindermishandeling;
- signalen herkent die kunnen wijzen op kindermishandeling of huiselijk geweld;
- kennis heeft van de stappen volgens de meldcode;
- taken vaststelt van een ieder (Wie doet wat wanneer) en deze in de meldcode vastlegt;
- de sociale kaart in de meldcode invult;
- deelneemt aan het SOT;
- de aansluiting van de meldcode op de werkprocessen uitvoert;
- de aansluiting van de meldcode op de zorgstructuur uitvoert;
- samenwerkingsafspraken vastlegt met ketenpartners in de meldcode (sociale kaart);
- de uitvoering van de meldcode coördineert bij een vermoeden van huiselijk geweld en/of kindermishandeling;
- waakt over de veiligheid van de leerling bij het nemen van beslissingen;
- zo nodig contact opneemt met Veilig Thuis voor advies of melding;
- de genomen stappen evalueert met betrokkenen;
- toeziet op zorgvuldige omgang met de privacy van het betreffende gezin;
- toeziet op dossiervorming en verslaglegging.

leerkracht, vakleerkracht en/of remedial teacher:

- signalen herkent die kunnen wijzen op kindermishandeling of huiselijk geweld;
- overlegt met de intern begeleider bij zorg over een leerling aan de hand van waargenomen signalen die kunnen wijzen op kindermishandeling of huiselijk geweld;
- afspraken uitvoert die zijn voortgekomen uit het overleg met de intern begeleider of andere betrokkenen, zoals observeren of een gesprek met de ouder;
- de resultaten bespreekt van deze ondernomen stappen met de intern begeleider of andere betrokkenen.

de directie, de leidinggevende en de medewerkers zijn *niet* verantwoordelijk voor:

- het vaststellen of er al dan niet sprake is van kindermishandeling of huiselijk geweld;
- het verlenen van professionele hulp aan ouders of leerlingen (begeleiding).

Het Nederlands Jeugdinstituut (NJI) heeft 'Competenties in relatie tot kindermishandeling' opgesteld. Dit document geeft aan welke competenties nodig zijn om adequaat binnen school te kunnen signaleren en handelen. De competenties worden per functie beschreven. U kunt dit bestand downloaden via het NJI of JSO.

III Sociale kaart van de Bethelschool

Deze sociale kaart invullen met de organisatiespecifieke samenwerkingspartners. Indien mogelijk ook een contactpersoon invullen.

Organisatie : Politie alarmnummer (bij noodsituaties)
Telefoonnummer : 112

Organisatie : Jeugdbescherming west (spoed en crisis)
Telefoonnummer : 070 3795160 (noodgevallen)

Organisatie : Veilig thuis Hollands Midden
Contactpersoon :
Adres : Thorbeckelaan 5
2805 CA Gouda
Telefoonnummer : 088 - 3083636
E-mailadres : www.veiligthuishollandsmidden.nl
info@veiligthuism.nl

Organisatie : Algemeen Maatschappelijk Werk (Kwadraad)
Contactpersoon :
Adres : Limaweg 55
2743 CC Waddinxveen
Telefoonnummer : 088 9004000
E-mailadres : info@kwadraad.nl
Spreekuur : 9.00 – 10.00 uur (maandag en dinsdag)

Organisatie : GGD Hollands Midden (afdeling Jeugdgezondheidszorg-JGZ)
Contactpersoon :
Adres : Thorbeckelaan 5
2805 CA Gouda
Telefoonnummer : 088 – 3083200
E-mailadres : info@ggdhm.nl

Organisatie : GGZ Kinderen en Jeugd Rivierduinen
Contactpersoon :
Adres : Boelekade 19
2806 AS Gouda
Telefoonnummer : 0182 573933
E-mailadres : info@ggzkinderenenjeugd.nl

Organisatie : MEE Midden-Holland
Contactpersoon :
Adres : Tielweg 3
2803 PK Gouda
Telefoonnummer : 0182 520 333
E-mailadres : servicebureau@meemh.nl

Organisatie : Opvoedbureau Midden-Holland
Contactpersoon :
Adres :
Telefoonnummer : 088 900 4000
E-mailadres : opvoedbureau.mh@kwadraad.nl
Waddinxveen : afspraak maken: dinsdag van 13.00 - 16.00 uur

Organisatie : Politie (ook sociale jeugd- zedenzaken)
Contactpersoon :
Adres : Limaweg 35
2743 CB Waddinxveen
Telefoonnummer : 0900 - 8844
E-mailadres :

Organisatie : Sociaal Team Gemeente Waddinxveen (ST)
Contactpersoon : Linda Schepers (contactpersonen ST)
Adres :
Telefoonnummer : 0182 – 140182
E-mailadres : L.Schepers@waddinxveen.nl

Organisatie : Schoolondersteuningsteam (SOT)
Contactpersoon : Marrigje Hoekstra (Orthopedagoog Onderwijs Advies)
Adres : Antwerpseweg 2
2803 PB Gouda
Telefoonnummer : 0182 – 556491
E-mailadres : m.hoekstra@onderwijsadvies.nl

Organisatie : Schoolondersteuningsteam (SOT)
Contactpersoon : Natasja Hendriksen / Fleurtje Schoorvogel (Jeugdarts GGD)
Adres :
Telefoonnummer : 088 - 3084562
E-mailadres :

Organisatie : Schoolondersteuningsteam (SOT)
Contactpersoon : Martine de Ruiter (Schoolmaatschappelijkwerk Kwadraad)
Adres :
Telefoonnummer :
E-mailadres : m.deruiter@kwadraad.nl

Organisatie : Bethelschool (aandachtsfunctionaris kindermishandeling)
Contactpersoon : Pieter Beens / Francien Vlok
Adres : Sperwerhoek 4
Telefoonnummer : 0182 - 617846
E-mailadres : pbeens@nhswaddinxveen.nl / fvlok@nhswaddinxveen.nl

IV Signalenlijst kindermishandeling 4 – 12 jaar

Als kinderen mishandeld en/of misbruikt worden, kunnen ze signalen uitzenden. Het gebruik van een signaleringslijst kan zinvol zijn, maar biedt ook een zekere mate van schijnzekerheid. De meest signalen zijn namelijk stress- indicatoren, die aangeven dat er iets met het kind aan de hand is. Dit kan ook iets anders zijn dan kindermishandeling (echtscheiding, overlijden van een familielid enz.). Hoe meer signalen van deze lijst en kind te zien geeft, hoe groter de kans dat er sprake zou kunnen zijn van kindermishandeling.

Het is niet de bedoeling om aan de hand van de signaleringslijst het “bewijs” te leveren van de mishandeling. Het is wel mogelijk om een vermoeden van mishandeling meer te onderbouwen naarmate er meer signalen uit deze lijst geconstateerd worden. Een goed beargumenteerd vermoeden is voldoende om in actie te komen.

De signalen die in deze lijst vermeld worden, hebben betrekking op alle vormen van mishandeling. Om een duidelijk beeld te krijgen van wat er aan de hand zou kunnen zijn, is het van belang de hele context van het gezin erbij te betrekken. Daarom worden ook een aantal signalen van verzorgers en gezin genoemd.

1. Psychosociale signalen

Ontwikkelingsstoornissen

- achterblijven in taal-, spraak-, motorische, emotionele en/of cognitieve ontwikkeling
- schijnbare achterstand in verstandelijke ontwikkeling
- regressief gedrag
- niet zindelijk

Relationele problemen

ten opzichte van de verzorgers

- totale onderwerping aan de wensen van de verzorgers
- sterk afhankelijk gedrag ten opzichte van de verzorgers
- onverschilligheid ten opzichte van de verzorgers
- kind is bang voor de verzorger
- kind vertoont heel ander gedrag als de verzorgers in de buurt zijn

Relationele problemen

ten opzichte van andere volwassenen

- bevrozing bij lichamelijk contact
- allemansvriend
- lege blik in de ogen en vermijden van oogcontact
- waakzaam, wantrouwend

Relationele problemen

ten opzichte van andere kinderen

- speelt niet met andere kinderen
- is niet geliefd bij andere kinderen
- wantrouwend
- terugtrekken in eigen fantasiewereld

Gedragsproblemen

- plotselinge gedragsverandering
- labiel, nerveus gespannen

- depressief
- angstig
- passief, in zichzelf gekeerd, meegaand, apathisch, lusteloos
- agressief
- hyperactief
- destructief
- geen of nauwelijks spontaan spel, geen interesse in spel
- vermoeid, lusteloos
- niet huilen, niet lachen
- niet tonen van gevoelens, zelfs niet bij lichamelijke pijn
- schuld- en schaamte gevoelens
- zelfverwondend gedrag
- eetproblemen
- anorexia/boulimia
- slaapstoornissen
- bedplassen/broekpoepen

2. Medische signalen

Lichamelijke kenmerken (specifiek voor lichamelijke mishandeling)

- blauwe plekken
- krab-, bijt- of brandwonden
- botbreuken
- littekens

Verzorgingsproblemen (specifiek voor verwaarlozing)

- slechte hygiëne
- onvoldoende kleding
- onvoldoende geneeskundige en tandheelkundige zorg
- veel ongevallen door onvoldoende toezicht
- herhaalde ziekenhuisopnamen
- recidiverende ziekten door onvoldoende zorg
- traag herstel door onvoldoende zorg

Overige signalen

- ondervoeding
- achterblijven in lengtegroei
- psychosomatische klachten (buikpijn, misselijkheid, hoofdpijn, enz.)

3. Kenmerken verzorgers/gezin

Verzorger – kind relatiestoornis

- verzorger troost kind niet bij huilen
- verzorger klaagt overmatig over het kind
- verzorger heeft irreële verwachtingen ten aanzien van het kind
- verzorger toont weinig belangstelling voor het kind

Signalen verzorger

- geweld in eigen verleden
- apathisch en (schijnbaar) onverschillig
- onzeker, nerveus en gespannen
- onderkoeld brengen van eigen emoties
- negatief zelfbeeld
- steeds naar andere artsen/ziekenhuizen gaan (“shopping”)
- afspraken niet nakomen
- kind opeens van buitenschoolse opvang afhaken

- aangeven het bijna niet meer aan te kunnen
- verzorger met psychiatrische problemen
- verslaafde verzorger

Gezinskenmerken

- "multi-problem" gezin
- verzorger die er alleen voorstaat
- regelmatig wisselende samenstelling van het gezin
- isolement
- vaak verhuizen
- sociaaleconomische problemen: werkloosheid, slechte behuizing, migratie, enz.
- veel ziekte binnen het gezin
- draaglast gaat de draagkracht te boven
- geweld wordt gezien als middel om problemen op te lossen

4. Specifieke signalen bij seksueel misbruik**Lichamelijke kenmerken**

- verwondingen aan genitaliën
- vaginale infecties en afscheiding
- jeuk bij vagina en/of anus
- problemen bij het plassen
- recidiverende urineweginfecties
- pijn in de bovenbenen
- pijn bij het lopen en/of zitten
- seksueel overdraagbare ziekten

Afwijkend seksueel gedrag

- preoccupatie met genitalia of anus
- excessief en/of dwangmatig masturberen of masturberen met voorwerpen
- angst voor lichamen contact of juist zoeken van seksueel getint lichamen contact

Niet-leeftijdsadequaate seksueel gedrag

- herhaalde pogingen anderen te betrekken bij seksueel gedrag dat niet overeenkomt met de leeftijd van het kind
- seksueel agressief en dwingend gedrag ten opzichte van andere kinderen
- vroegrijp gedrag of duidelijk provocerend seksueel gedrag
- niet-leeftijdsadequaate seksueel spel met poppen

Niet-leeftijdsadequate kennis van seksualiteit

- gedetailleerde, voor de leeftijd ongebruikelijke, kennis van seksualiteit
- herhaalde en consistente beschrijving van niet-leeftijdsadequate seksuele ervaringen
- niet zo zeer tonen van niet-leeftijdsadequate kennis, maar tonen van angstige en vermijdende reacties op platen met tekeningen van al dan niet blote jongens en meisjes, kinderen in bad etc.

Relationele problemen

- slechte ouder-kind relatie
- isolement t.o.v. leeftijdsgenootjes: speelt niet met andere kinderen, trekt zich terug in fantasiewereld
- angst voor mannen of vrouwen in het algemeen of voor een man of vrouw in het bijzonder
- sterk verzorgend gedrag, niet passend bij de leeftijd van het kind (parentificatie)
- geen vertrouwen in anderen, zowel volwassenen als kinderen

Ontwikkelingsstoornissen

- niet zindelijk zijn, zowel voor urine als voor ontlasting
- ander regressief gedrag
- achteruitgang spraak-taal ontwikkeling
- achteruitgang motoriek, houterige beenbewegingen
- plotselinge en onverklaarbare achteruitgang van schoolprestaties

- geheugen-, spraak-, taal- en/of concentratiestoornissen

Andere gedragssignalen

- slaapstoornissen, vermoeidheid t.g.v. slapeloosheid
- nachtmerries
- labiel gedrag
- hyperactief of apathisch gedrag
- ongevalgevoelig
- geen of nauwelijks spontaan spel, geen interesse in spel
- eetproblemen
- ongegronde schuldgevoelens
- lage zelfwaardering
- angstig gedrag, bv. voor mannelijke volwassenen
- negatief lichaamsbeeld: ontevredenheid over, boosheid op of schaamte voor het eigen lichaam
- angst om op de rug te gaan liggen
- angst bij aanraken van de bovenbenen, billen en buik
- spijbelen
- weglopen en ander "acting-out" gedrag (bv. kleine criminaliteit)
- psychiatrische problematiek (bv. fobieën, depressief gedrag, zelfhaat, automutilatie)

5. Signalen specifiek voor kinderen die getuige zijn van huiselijk geweld**Gedragsproblemen**

- agressie: kopiëren van gewelddadig gedrag van vader (sommige kinderen, met name jongens kopiëren hun vaders gedrag door hun moeder of jongere broertjes/zusjes te slaan)
- alcohol- of drugsgebruik
- opstandigheid
- angst
- depressie
- negatief zelfbeeld
- passiviteit en teruggetrokkenheid
- zichzelf beschuldigen
- verlegenheid
- suicidaliteit

Problemen in sociaal gedrag en competentie

- sociaal isolement: proberen de thuissituatie geheim te houden en ondertussen aansluiting te vinden met leeftijdsgenoten (zonder ze mee naar huis te nemen)
- wantrouwen ten aanzien van de omgeving
- gebrek aan sociale vaardigheden

Schoolproblemen

- schooluitval
- moeite met concentreren
- overcompenseren (opvallend extra inzet p school)

6. Signalen specifiek voor het syndroom van Münchhausen by Proxy (MBPS)

- onderzoeksgegevens kloppen niet met het ziektebeeld
- medische gegevens over eerdere behandelingen zijn moeilijk te verkrijgen
- symptomen verdwijnen wanneer verzorger en kind worden gescheiden
- een broertje of zusje is overleden of eveneens vaak ziek
- de moeder schrikt niet terug voor ingrijpende onderzoeken of het onder narcose brengen van het kind of dringt hier zelfs op aan
- voorvallen vinden in de avonden en weekenden plaats waarbij een beroep wordt gedaan op andere artsen
- de volgende klachten worden gepresenteerd: bewusteloosheid, insulten, apneu, diarree, overgeven, koorts, lethargie

- het kind heeft een aanzienlijke ziektegeschiedenis met steeds andere klachten
- de moeder is werkzaam in de gezondheidszorg of beschikt over een zeer grote medische kennis
- het verhaal van de moeder bevat kleine tegenstrijdigheden
- vaak van arts wisselen

V Afwegingskader Meldcode Onderwijs

Afwegingskader

De Meldcode bestaat uit vijf stappen. Ter ondersteuning van de beslissingen in de stappen 4 en 5 is een afwegingskader beschikbaar gesteld. Dit afwegingskader is een uitwerking voor het Onderwijs.

Stappenplan Meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling:

- Stap 1: In kaart brengen van signalen.
- Stap 2: Overleggen met een (deskundige) collega en/of eventueel (anoniem) Veilig Thuis.
- Stap 3: Gesprek met ouders/verzorgers/kind.
- Stap 4: Wegen: 5 vragen (vermoeden) geweld of kindermishandeling.
- Stap 5: Beslissen: 1. Melden bij Veilig Thuis?
2. Is hulpverlening (ook) mogelijk?

In stap 5 worden twee beslissingen genomen:

Beslissen of een melding bij Veilig Thuis noodzakelijk is en vervolgens beslissen of het zelf bieden of organiseren van hulp mogelijk is.

Beide beslissingen dienen in genoemde volgorde genomen te worden. De betrokken persoon vraagt zich op basis van signalen en het gesprek met de ouders aan de hand van vijf afwegingsvragen af of een melding noodzakelijk is. Vervolgens wordt besloten of het bieden/organiseren van hulp tot de mogelijkheden van zowel school als ouders behoort. Als melden noodzakelijk is moet de tweede beslissingsvraag in overleg met betrokkenen en Veilig Thuis beantwoord worden.

Uitwerking vijf afwegingsvragen en beslissingen in stappen 4 en 5 voor het Onderwijs

1. Vermoeden wegen

De stappen 1-3 van de Meldcode zijn doorlopen en

- o A: op basis van deze doorlopen stappen is geen actie nodig.

Dossier vastleggen en sluiten.

- o B: er is een sterk vermoeden van huiselijk geweld en/of kindermishandeling.

Het bevoegd gezag van de school is op de hoogte (in geval door schoolmedewerker wordt geconstateerd).

2. Veiligheid

Op basis van de stappen 1-4 van de Meldcode wordt ingeschat dat er sprake is van acute en/of structurele onveiligheid.

- o A: nee. Ga verder naar afweging 3.
- o B: ja of twijfel. Direct (telefonisch) (anoniem) melding doen bij Veilig Thuis. De afwegingen hierna worden met Veilig Thuis doorlopen.

3. Hulp

Is iemand in de school in staat om effectieve hulp te bieden/te organiseren en kan de dreiging voor mogelijke huiselijk geweld of kindermishandeling afgewend worden?

- o A: nee. Melden bij Veilig Thuis. Binnen 5 werkdagen neemt Veilig Thuis een besluit en koppelt dit terug naar de melder.
- o B: ja. Verder gaan met afweging 4.

4. Hulp

Aanvaarden de betrokkenen de hulp zoals in afweging 3 georganiseerd is en zijn zij bereid zich actief in te zetten?

- A: nee. Melden bij Veilig Thuis
- B: ja. Hulp in gang zetten, termijn afspreken waarop effect meetbaar of merkbaar moet zijn. Zo concreet mogelijk maken en documenteren. Afspreken wie welke rol heeft en wie de casemanager is. Afspreken welke taken alle betrokkenen hebben zodat de verwachtingen voor iedereen helder zijn. Documenteer, voer uit en ga verder met afweging 5.

5. Resultaat

Heeft de hulp binnen de afgesproken termijn tot de afgesproken resultaten t.a.v. veiligheid/welzijn en/of herstel van de directbetrokkenen?

- A: nee. Melden bij Veilig Thuis.
- B: ja. Hulp afsluiten met vastgelegde afspraken over het monitoren van de veiligheid van allen betrokkenen.

VI Begrippen en definities Meldcode

Algemene meldnormen (*leidende principes t.b.v. afwegingskaders*)

Het melden bij Veilig Thuis van mogelijk huiselijk geweld of kindermishandeling is een professionele norm en als zodanig noodzakelijk.

Meldnorm A:

In alle gevallen van acute onveiligheid en/of structurele onveiligheid.

Meldnorm B:

In alle andere gevallen waarin de aandachtsfunctionaris meent dat hij, gelet op zijn competenties, verantwoordelijkheden en professionele grenzen, in onvoldoende mate effectieve hulp kan bieden of organiseren bij (risico's op) huiselijk geweld en/of kindermishandeling.

Meldnorm C:

Wanneer een aandachtsfunctionaris die hulp biedt of organiseert om betrokkenen te beschermen tegen het risico op huiselijk geweld en/of kindermishandeling constateert dat de onveiligheid niet stopt of zich herhaalt.

Acute onveiligheid, structurele onveiligheid en disclosure

Acute onveiligheid

Definitie:

Een persoon is in direct fysiek gevaar, diens veiligheid is de komende dagen niet gegarandeerd en hij/zij heeft direct bescherming nodig.

Toelichting:

Bij het afwegen van signalen van huiselijk geweld en/of kindermishandeling schat een beroepskracht allereerst en voortdurend in of een betrokkene acuut (levens)gevaar loopt. Dit betreft de aanwezigheid van fysiek of seksueel geweld (met of zonder letsel) of, in geval van zorgafhankelijke kinderen of (oudere) volwassenen, de afwezigheid van de meest basale verzorging (waaronder eten, drinken, kleding en onderdak), maar bv. ook om het onnodig toedienen van medicijnen of het verrichten van onnodige zorg.

Voorbeelden:

- Door geweld toegebrachte verwonding die medische behandeling behoeft.
- (Ernstig) letsel met een vermoeden dat dit is toegebracht, of een poging daartoe.
- Poging tot verwuring.
- Wapengebruik.
- Geweld tijdens de zwangerschap.
- (Vermoeden van) seksueel misbruik, seksueel geweld of seksuele exploitatie van kinderen jonger dan 18 jaar.
- Acute bedreiging om zichzelf of een naaste (waaronder (ex-)partner, kinderen of familielid) te doden, ernstig letsel toe te brengen of hun vrijheid te benemen (familiedrama, eerwraak, vrouwelijke genitale verminking).
- Onthouden van zorg die acuut de gezondheid bedreigt van –9 maanden tot +100 jaar, waaronder het onthouden van voedsel.
- Wanneer een ouder/verzorger (medische) klachten/aandoeningen bij een kind verzint/aandikt, (medische) onderzoeksgegevens betreffende bij het kind bestaande klachten en afwijkingen vervalst of in het kader van een onderzoek selectief verstrekt of (medische) klachten en afwijkingen bij het kind veroorzaakt.

- Vrijheidbeperkende maatregel voor pleger loopt af zonder dat er afdoende veiligheidsmaatregelen genomen zijn.
- Acut onveilige situatie bestaat of zorg dreigt weg te vallen vanwege suïcidepoging, automutilatie, acut psychiatrisch beeld, intoxicatie door alcohol of drugs.
- Noodgedwongen vlucht van huis door (dreiging van) huiselijk geweld en/of kindermishandeling.
- Een minderjarig kind dat alleen gelaten wordt in huis zonder toezicht en verzorging van een volwassene.
- Minderjarigen die opgesloten worden in huis en onthouden worden van eten en drinken.
- Minderjarigen die met een alleenstaande ouder leven, waarbij de ouder een acute psychose krijgt.

Structurele onveiligheid

Definitie:

Er is sprake van herhaling of voortduren van onveilige situaties of van geweld.

Toelichting:

Een voorgeschiedenis van huiselijk geweld of kindermishandeling is de belangrijkste voorspeller voor het voortduren van onveiligheid in de toekomst (plegerschap en slachtofferschap).

Voorbeelden:

- Minderjarigen die opgroeien bij ouders met zodanig ernstige (psychosociale, relationele) problematiek t.g.v. verstandelijke beperking, middelenverslaving, psychische problematiek dat de fysieke en emotionele veiligheid van het kind bij herhaling en/of voortdurend wordt bedreigd en de ontwikkelmogelijkheden van deze minderjarigen structureel ingeperkt worden.
- Vergelijkbare situaties met kwetsbare ouderen en een mantelzorger.
- Ernstige verwaarlozing die voor jonge opgroeiende kinderen blijvende schade kan veroorzaken.
- Escalerende vormen van stalking in partnerrelaties.
- Minderjarigen die geregeld getuige is van huiselijk geweld tussen ouders.
- Minderjarigen die een hoog schoolverzuim hebben.
- Minderjarigen die geregeld fysiek mishandeld worden.

Disclosure

Definitie:

Slachtoffers die uit zichzelf een beroepskracht om hulp vragen of zich uiten bij (mogelijk) huiselijk geweld en/of kindermishandeling

Toelichting:

Wanneer een slachtoffer, kind of volwassene, uit zichzelf een beroepskracht om hulp vraagt bij huiselijk geweld en/of kindermishandeling of zich hierover uit zonder hulp te vragen, betekent dit veelal dat het (minderjarige) slachtoffer een acute crisis ervaart en vreest voor de veiligheid en/of welzijn van zichzelf of gezinsleden.

Het met onvoldoende voorbereiding met de ouders/verzorgers bespreken van de (door het slachtoffer) geuite zorgen kan leiden tot (verergering van) situaties van acute of structurele onveiligheid. Dit geldt uitdrukkelijk ook voor specifieke vormen van huiselijk geweld zoals (ex)partnerstalking, huwelijksdwang, mensenhandel, eengerelateerd geweld en oudermishandeling.

Een professionele norm tot melden betekent in dit geval zorgvuldige afstemming over de vervolgacties tussen de beroepskracht, Veilig Thuis en het slachtoffer. Bij de keuze voor wel/niet melden staat de veiligheid van het slachtoffer altijd voorop.

VII Adressen & Websites

Adviesteam calamiteiten- en zedenzaken GGD Hollands Midden

T: telefonisch 088 – 3083342

E: calamiteit@ggdhm.nl

Veilig Thuis

T: 088 – 3083636

E: www.veiligthuishollandsmidden.nl

Centraal Meldpunt Vertrouwensinspecteurs

T: 0900 – 1113111

E: www.onderwijsinspectie.nl

Politie Eenheid Den Haag, Zedenpolitie

T: 088 – 9648015

Raad voor de Kinderbescherming

T: 070 – 3742300

E: www.kinderbescherming.nl

Websites

www.meldcode.nl

www.schoolveiligheid.nl

www.nji.nl

www.movisie.nl

Brochure

“Wat te doen als basisschool bij seksueel misbruik?”